

Лев Медведик
суддя Дрогобицького міськрайонного
суду Львівської області
medlvk@gmail.com

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ВІДНОСИН

© Медведик Л., 2017

Звернуто увагу на визначальні аспекти змін до Конституції України (щодо правосуддя) в контексті повноважень судових органів. Виділено позитивні та негативні підходи на шляху реалізації судової реформи. Проаналізовано напрями удосконалення конституційних нововведень щодо окремо взятого суб'єкта.

Ключові слова: правовий статус; судові органи; реформа; правосуддя; Конституційний суд України.

Лев Медведик

ПРАВОВОЙ СТАТУС СУДЕБНЫХ ОРГАНОВ УКРАИНЫ, КАК СУБЪЕКТОВ ЮРИСДИКЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Акцентируется на решающих аспектах изменений к Конституции Украины (касаемых правосудия) в контексте полномочий судебных органов. Выделены позитивные и негативные подходы на пути реализации судебной реформы. Проанализированы направления усовершенствования конституционных нововведений относительно отдельно взятого субъекта.

Ключевые слова: правовой статус; судебные органы; реформа; правосудия; Конституционный суд Украины.

Lev Medvedyk
judge Drohobych city district
Court of Lviv region

THE LEGAL STATUS OF THE SYSTEM OF UKRAINIAN COURTS AS THE SUBJECTS OF JURISDICTIONAL RELATIONS

The article pays attention to crucial aspects of the amendments of the Constitution of Ukraine (concerning justice) in the context of the court system authority. It determines positive and negative approaches in the course of implementation of judicial reform. The article analyses the ways of improvement of constitutional novelties regarding each subject in particular.

Key words: legal status; court system; reform; justice; The Constitutional Court of Ukraine.

Постановка проблеми. На скільки зміна базових речей може вплинути на зміну похідних від них чинників багато в чому залежить від волі того, хто являється ініціатором цих змін, якою є його

справжня, а не задекларована мета. Будь-яка нещирість у намірах чи відсутність елементарного прогнозування наслідків може обернутися значними втратами для тих, хто займається впровадженням цих змін, і ще більшими – для споживачів майбутніх реформаторських благ.

Для прикладу, правовий статус судів України, в своїй основі визначався закладеною в Конституції України нормою про поширення їх юрисдикції на усі правовідносини, що виникають у державі [1, с. 141].

З 30 вересня 2016 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” [2, с. 532]. Водночас вступила в дію нова редакція Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [3].

Тепер, згідно з Основним Законом, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. І, дещо додатково, зазначено, що у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи [4]. Внаслідок згаданих законодавчих змін, правовий статус основних судових органів також став іншим.

Введені новації беззаперечно змінять вже усталений правовий статус судових органів. Відповідно, зміняться і їх юрисдикційні відносини. Простежити за динамікою таких змін, змоделювати позитивні та негативні наслідки новаторських кроків є завданням, яке стоїть перед сьогоднішнім.

Аналіз дослідження проблеми. Правовий статус судових органів зазнає постійних змін і трансформацій. Положення, які регламентують цей процес на кожному його етапі стають предметом наукових дискусій та досліджень. Предметом нашого дослідження стали правові акти органів державної влади щодо правового статусу судових органів України як суб’єктів юрисдикційних відносин.

Мета дослідження. Вплив і значення конституційних та законодавчих змін на місце і роль судових органів і зокрема суду як носія державної влади при здійсненні її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до джерел, що подають розуміння значення тієї чи іншої дефініції, натрапляємо, що правовий статус – (лат. Status – становище) – сукупність прав і обов’язків фізичних та юридичних осіб. В Україні визначається Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України.

Свій правовий статус має і держава загалом. Цей статус характеризується двома аспектами – внутрішнім і міжнародним. Перший визначається головно нормами конституційного права. Конституція України, зокрема, зафіксувала основні правові засади державного устрою України. Міжнародно-правовий статус держави визначається нормами і принципами міжнародного права [5].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначив суд, як державний орган, який розглядає цивільні, кримінальні та деякі адміністративні справи [6, с. 1212].

Термін “юрисдикція” (jus – право; dico – говорю) подається, як право чинити суд, розглядати і вирішувати правові питання. Водночас це і сфера, на яку поширюється таке право [7, с. 926].

Отже, 30.09.2016 року набрали чинності зміни до Конституції України (щодо правосуддя) та запрацювала нова редакція Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. Коректування на найвищому законодавчому рівні зазнали такі державницькі інституції, як суди, Вища рада правосуддя (раніше – Вища рада юстиції), Конституційний Суд України.

Водночас і на законодавчому рівні відповідно змінились повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України; суддівське самоврядування (його завдання і форми) залишилось без змін, як і в загальному статус та завдання Національної школи суддів України. Забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах здійснюватиме новостворена Служба судової охорони замість підрозділів відомчої воєнізованої охорони Державної судової адміністрації України.

Система судоустрою України. Оскільки основне правотворче та правозастосовче значення має правовий статус конституційних органів, то і зупинимось більшою мірою на змінах, які заторкнули саме ці органи. Згідно зі статтею 124 Конституції України *юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.*

За статтею 125 Конституції України сьогодні *судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.*

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [4].

Мало хто із наукової спільноти може сумніватися у тому, що Конституція України прийнята 1996 року є найкращим світовим взірцем Основного закону держави. Одним з багатьох прикладів увібрання в себе базових принципів світового конституціоналізму є закріпленням у її статті 6 здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову із визначенням повноважень кожної у встановлених цією ж Конституцією межах. Створився ідеальний баланс.

Зміна ст. 124 Конституції України істотно його порушила. Оскільки, з одного боку, задля збереження системи стримувань і противаг, жодних позитивних коректувань не відбулося з межами повноважень законодавчої та виконавчої влади. З іншого – такою зміною юрисдикції судів, вона звужується за своїм визначенням до двох понять, які не охоплюють усього того, що і так на цей час вирішує суд. Важко не погодитись із суддею КСУ М. І. Мельником, який вказав, що цієї проблеми жодним чином не розв'язує друге речення частини третьої статті 124 Конституції України ...про те, що “у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи”, зазначивши що перенесення вирішення цього питання з конституційного рівня регулювання на рівень “звичайного” закону суттєво звужує гарантований обсяг права на судовий захист, значно зменшує перспективи його безперешкодної реалізації та рівень нормативного захисту [8].

Така позиція судді за своїм змістовним наповненням переважає думку розробників законопроекту викладену в пояснювальній записці про те, що під поняттям “юрисдикція” у цьому разі слід розуміти компетенцію та повноваження суду розглядати і вирішувати будь-які юридичні спори, а також інші визначені законом питання, з приводу яких є звернення до суду відповідного суб'єкта [9, с. 7].

Наступна думка, яка обґрунтовує цю ж позицію вказує, що суди не покликані вирішувати будь-які питання, які виникають з усіх можливих правовідносин (наприклад, з політичних правовідносин) є також досить дискусійною з огляду на зміст тієї самої ст. 6 Конституції України. Тобто, будучи складовою державної влади загалом, судова влада може виступати арбітром політичних правовідносин і така практика уже наявна.

На виниклу проблему звуження юрисдикції судів також слушно звернув свою увагу суддя КСУ М. М. Гультай, зазначивши, що в Конституції України не допускається обмеження права на судовий захист ні сферою правовідносин, у яких воно може бути реалізоване, ні жодними іншими умовами – воєнного або надзвичайного стану тощо. Крім того, також наголосив на неприпустимості ставити реалізацію права на судовий захист у залежність від прийняття відповідних законів України, які однак можуть стосуватися лише окремих сфер суспільних правовідносин, у яких судами здійснюється правосуддя [10].

Питання судоустрою в статті 125 Конституції України виписані так, що “поверхнево” зрозумілим є тільки статус Верховного Суду. Визначеності з ієрархічним порядком решти судів та їхньої взаємодії немає в принципі. Згадки про місцеві та апеляційні суди немає взагалі.

Недарма свої застереження з приводу методики формулювання цієї статті висловили четверо суддів Конституційного Суду України. Глибокі сумніви породжує вилучення з назви найвищого суду слова “України”.

Очевидно, що подібний хаос не викликає оптимізму, додасть у майбутньому неабиякого клопоту як теоретикам, так і практикам юриспруденції, зрештою, є небезпечним явищем, особливо в теперішніх суспільно-політичних реаліях.

Для кращої систематизації та розуміння конституційних змін (чи хоча б заданого ними вектора) доцільно розглянути наочно їхнє впровадження в Законі.

Згідно зі ст. 3 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” суди України утворюють єдину систему. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Згідно зі ст. 17 цього Закону судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Систему судоустрою складають: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. Статтею 31 цього ж Закону деталізується, що згадані Вищі суди діють як суди першої інстанції з розгляду окремих категорій справ і такими судами є: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Такі суди розглядають справи, які зараховані до їхньої юрисдикції процесуальним законом [3].

Навіть поверхневим візуальним аналізом не важко з’ясувати, що принципи, за якими будується судоустрій, у новій редакції цього Закону – більш розширені, ніж у новій редакції Конституції України. Таке явище жодним чином не узгоджується із конституційним принципом верховенства права, навіть попри закріплену норму ст. 92 ч. 1 п. 14 Основного Закону про те, що *виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство і статус суддів*. Адже поняття “*визначення судоустрою*” та “*принципи, за якими він будується*” не є тотожними.

Крім того, втілено в життя задекларований перехід до так званої, “трирівневої” системи судоустрою. Звичайно, що додаткового тлумачення законодавцем потребує питання узгодження між собою норм статей 17 і 31 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. Адже зазначене у них “*для, з-, розгляду окремих категорій справ*” сповна не пояснює, чому певні категорії справ віднесені Законом до юрисдикції окремо визначених Вищих судів, скажімо, не можуть вирішуватися окремими палатами тих самих апеляційних чи палатами чинних у складі Верховного Суду – Касаційних судів (кримінального, цивільного, господарського).

З іншого боку, чекає своєї відповіді і питання, чому ці “певні категорії справ”, не могли б вирішуватися за визначенням (своєю назвою) не Вищим, а скажімо Апеляційним судом, хоча б і так само додатково утвореним.

Дискусійним залишається також існування Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду поряд з нормою прямої дії ст. 125 ч. 6 Конституції України, за якою створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Адже якщо ці суди і не надзвичайні, то дуже близькі за своїми ознаками до особливих, оскільки виділяються серед інших судів (автономністю свого утворення поза чітко вираженою ієрархічною системою судоустрою, назвою, інстанційністю, виділеною категорією справ) і мають чи точніше матимуть спеціально визначену процесуальним законом юрисдикцію.

Яку саме – на цей час можна тільки уявляти, орієнтуючись за назвами цих вищих судів та за поспіхом прописаними у Законі вимогами до кандидатів у судді одного із них.

Вирішення питання упорядкування правового статусу цих судів сприяло б кращому розумінню їх завдань та ролі в системі судоустрою України. Однак, подібні удосконалення, слід насамперед додатково провести на конституційному рівні, що забезпечить стабільність їхнього функціонування.

Конституційний Суд України. Визначення Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції збереглося тільки у профільному законі. Конституція України його втратила. Доцільність такого кроку, мабуть, не зрозуміла ні науковцям, ні практикам.

Беззаперечним є те, що статус такого важливого судового органу став менш захищеним від політичних уподобань у владній верхівці держави. І такий стан речей на майбутнє допускає можливість зарахування частини конституційної юрисдикції до іншого органу чи органів.

Після проведених конституційних змін звучилося коло вирішуваних Конституційним Судом України питань. Цей орган на фундаментальному рівні був позбавлений однієї з найвагоміших

своїх функцій – здійснення офіційного тлумачення законів України. На рівні закону (Закону України “Про Конституційний Суд України”) в його статтях 13, 95 все ще містяться положення про офіційне тлумачення законів [11]. Однак і ця ніша без внесення будь-яких змін до нього закрилася. Статтею 147 Основного Закону визначено, що Конституційний Суд України ... здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції [4]. Звідси, за принципом “від зворотного” можна дійти висновку про неможливість здійснення будь-яких повноважень не зазначених у Конституції України.

Ще однією конституційною новелою є запровадження обов’язку Конституційного Суду України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п’яти народних депутатів України надавати висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. Практичне застосування такого положення є дуже проблематичним з огляду на те, що єдиним джерелом влади в Україні є народ. Парадокс у тому, що процедуру народного волевиявлення нівелюють органи державної влади, через які і здійснює свою владу народ.

Запроваджений інститут конституційної скарги попри чималі недоліки є доволі прогресивною нормою, яка згодом буде потребувати свого удосконалення.

Вища рада юстиції реорганізована у **Вищу раду правосуддя**, як і до того *вносить подання про призначення судді на посаду*, однак тепер уже самостійно *ухвалює рішення про звільнення судді з посади*. Так само *ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності* [4].

Згідно зі статтею 131 Конституції України отримала додаткові повноваження, серед яких одне відсилає до визначених цією Конституцією та законами України. Щодо визначених Основним законом, то таким можна назвати необхідність згоди Вищої ради правосуддя на арешт судді, передбачене статтею 126. Щодо “визначених законами” повноважень є засторога можливої зміни цих повноважень (залежно від політичного попиту), аж до неприйнятності цьому конституційному органу, що несе в собі неабияку загрозу його функціонування згідно з визначеним на тепер статусу.

До нових повноважень Вищої ради правосуддя також зараховано:

- 1) розгляд скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
- 2) надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою;
- 3) ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 4) вживання заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- 5) ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого.

Щоправда, останнє із зазначених повноважень без належного обґрунтування здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя упродовж двох років з дня набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” [2].

З новою редакцією Закону України “Про судоустрій і статус суддів” у **Вищій кваліфікаційній комісії України** уже немає повноважень щодо *надання рекомендації про обрання на посаду судді безстроково або відмови у наданні такої рекомендації; на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України прийняття рішення про відсторонення судді від посади у зв’язку із притягненням до кримінальної відповідальності; розгляду в порядку дисциплінарного провадження звернення стосовно суддів місцевих та апеляційних судів; прийняття рішень за результатами дисциплінарного провадження і за наявності підстав застосування дисциплінарного стягнення до суддів місцевих та апеляційних судів*.

Нова редакція Закону України “Про судоустрій і статус суддів” позбавила **Державну судову адміністрацію України** повноваження із *забезпечення функціонування автоматизованої системи визначення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. Натомість Типове положення про апарат суду, ДСА *розробляє та затверджує за погодженням із Вищою радою правосуддя* (раніше – із Радою суддів України). Новим повноваженням буде також *контролювання діяльності Служби судової охорони*.

Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє **суддівське самоврядування**, так у новій редакції викладено статтю 131-1 Конституції України [4]. На рівні регулювання Закону усе без змін.

Без змін по суті залишилися у Законі України “Про судоустрій і статус суддів” статус, структура і завдання **Національної школи суддів України** [3].

Статтею 160 згаданого Закону визначено, що *підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу, буде здійснювати Служба судової охорони, працівники якої під час виконання службових обов’язків мають право застосовувати зброю, заходи фізичного впливу та спеціальні засоби в порядку та випадках, визначених законами України “Про Національну поліцію” та “Про охоронну діяльність”* [3].

Висновки. Передумовою успіху значного починання як мінімум має бути чітко визначена мета, напрямок руху та результат. Коли ці складові не справжні або мають приховані елементи, впроваджуються без попереднього фахового обговорення – нічого доброго чекати не доводиться. Внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) здебільшого не забезпечить надійної основи для трансформації правового статусу судових органів. Чітке та виключне відображення їхніх повноважень саме в Основному Законі (за прикладом виконавчої та законодавчої гілок влади), сприяло б формуванню беззаперечного авторитету в суспільстві, що було б на користь державній владі загалом. Зміна десятиліттями напрацьованої практики дає кращий результат тільки в разі врахування попереднього досвіду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page6>.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР (в редакції від 30.09.2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : “Укр.енцикл.”, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/10940217/legal/pravoviy_status.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
7. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконт, 1998. – Т. 4. – С. 926.
8. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 року № 1-в/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/1-v/2016-03.pdf>.
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України(щодо правосуддя)” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/369>.
10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Гультая М.М. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 року № 1-в/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/1-v/2016-09.pdf>.
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>.

REFERENCES

1. *The Constitution of Ukraine* on June 28, 1996.
2. *About amendments to the Constitution of Ukraine (on justice)* Law of Ukraine on June 2, 2016.
3. *About the Judicial System and Status of Judges* Law of Ukraine on June 4, 2016. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page6>.
4. *The Constitution of Ukraine on June 28, 1996* (As amended on 30.09.2016). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. *Yurydychna entsyklopediya: V 6 t.* / Redkol. Yu. S. Shemshuchenko [Legal encyclopedia]. Kiev, "Ukr.entsykl." Publ., 1998. Available at: http://leksika.com.ua/10940217/legal/pravoviy_status.
6. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* / Uklad. i holov. red. V.T. Busel [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. Kiev, Irpin, VTF "Perun" Publ., 2002, 1440 p.
7. *Novyy tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy* / Ukladachi V. Yaremenko, O. Slipushko [New Dictionary of Ukrainian language]. Kiev, "Akonit" Publ., 1998, p. 926.
8. *Separate opinion of Judge of the Constitutional Court of Ukraine Melnyka M.I.* respect the Constitutional Court of Ukraine in case of the application of the Verkhovna Rada of Ukraine to report on the bill on amendments to the Constitution of Ukraine (on justice) with Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine on January 20, 2016 № 1-in/2016. Available at: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/1-v/2016-03.pdf>.
9. The explanatory note to the draft Law of Ukraine "*On Amendments to the Constitution of Ukraine (on justice)*". Available at: <http://www.ccu.gov.ua/docs/369>.
10. *Separate opinion of Judge of the Constitutional Court of Ukraine Gultay M.M.* respect the Constitutional Court of Ukraine in case of the application of the Verkhovna Rada of Ukraine to report on the bill on amendments to the Constitution of Ukraine (on justice) with Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine on January 20, 2016 № 1-in/2016. Available at: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/1-v/2016-09.pdf>.
11. *About the Constitutional Court of Ukraine* Law of Ukraine on October 16, 1996. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>.

Дата надходження: 03.01.2017 р.